

NEMES GYÖRGY:

Hogy is van ez?

Átigazítás

Micsoda ribillió! Átdolgozták — szabónyelven szólva: átígazították — Arany János immár magyar klasszikusnak számító Hamlet-fordítását. Csak a reformáció és ellenreformáció meg a nyelvújítás idejéből ismerünk ilyen fenekező vitadühöt és lepöckölő gesztust, amilyennel szabó- és ellenszabó-pártiak egymást földre teríteni igyekeznek. Koltai Tamás, az átígazítás védője és Vargha Balázs, az átígazítás ellenzője csaknem olyan hévvel rontott egymásnak, mint — egy mai példával élve — Szepesti György és Végh Antal, utóbbiak futball ürügén.

Ha az ember a pálya szélén ücsörög, el-elszórakozik ugyan a szenvedelmes viadal láttán, de nem örül az indulatok elszabadulásának, s annak, hogy a kard hegye mérgezett, mint amilyennel Hamlet Laertest, Laertes Hamletet ledöfte.

Filológusok s nem glosszisták tisztelték, hogy igazságot tegyenek a *konkrét* átdolgozás kérdésében. Arany is jócskán igazított Madách művén, Ilyés a *Bánk bánt* igazította át. Sok mű van, amelyet többen fordítanak le (Poe a *hollóját* hús kisebb-nagyobb magyar költő, Vörösmarty A *vén cigányát* Gara László jóvoltából tucatnyi francia költő ültette át anyanyelvére. A zenében a *parafrázissal* — különösen a romantikusok — régiből új művet hoztak létre, s manapság sem ismeretlen érinthetetlenek tartott klasszikus zene-művek akár dzsessz-szerű földolgozása is. Van, aki divatjamúlt ruháját elraktározza a szekrényben, s akkor veszi elő, amikor visszatér a régi divat, van, aki átszabatja a legújabb divat szerint.

Az irodalom nyelve kétségkívül romlandóbb, mint tartalma. Ez sokakat átdolgozásra csábít, hogy a mű közelebb kerüljön a kortársakhoz. Egyébként az első magyar Hamlet-fordítást — Kazinczyét — fél évszázadon át játszották magyar színpadon, a másodikat — Vajda Péterét — negyedszázadon át. 1867 óta Arany János nevével fonódik össze hazánkban a legnagyobb Shakespeare-dráma. Százhusz év után **Eörsi** próbálja letaszítani a trónról.

Amióta a tévé a maga fölényével voltaképpen nyersanyagként tekint a legklasszikusabb alkotást is, már semminem ütközünk meg. Legfeljebb azon, hogy külföldi tévéműveket szinkron helyett néha idétlen klapanciás fölirattal látnak el. A *Varázsfuval* Bergman-feldolgozásának ijesztő magyar felirataiból már nem tudok idézni, de jól emlékszem a kitűnő szovjet dalnékesnő, Alla Pugacsova január 2-i tévéműsorára. Ilyeneket lehetett olvasni a képek alján: „Felhőkre le ne huppanj... a festő mindent dobra vert...”, „Hamlet vagyok, torkig az örületben.”

Mit lehet erre mondani? Mi vagyunk torkig az ilyen átdolgozással.

Itt a vége

A kolhozelnököt törvénytételéssel vádolja az ügyész, ám a tanúk vallomásából nem egy mocskos bűnöző képe bontakozik ki. A vádlott, e sokat próbált, önzetlen ember, hallgató. Csak a tárgyalás végén tör ki belőle, mint a sokáig fortyogó tűzhányóból a magma, a fölháborodás izzó tűzfolyama. A bíróság visszavonul tanácskozássra — s vége a tévéjátéknak.

Abdulin színművének magyar tévéfeldolgozását megnézte családom egyik ifjú tagja, egy tizenkét éves kislány is. Őt is fölkaparta az igazság és galádság küzdelme, de sehogysem tudta hová tenni: mért fejeződik be úgy a dráma, hogy nem fejeződik be? Fölmenti a bíróság Óze Lajost vagy újra börtönbe küldi?

A mesék minden gyereket arra tanítanak, hogy a gonosz vasorrú bába elkotródik, a hitvány megszegyenül, a jó, a bátor, az ügyes jutalomban részesül. S a mese annak rendje s módja szerint megnyugtatóan mindig befejeződik — itt a vége, fuss el véle.

Mára az irodalom szakított ezzel az ősi formulával. A szereplők se csak jók vagy csak rosszak, s a földobott kő néha nem esik vissza. Most ne elmélkedjünk azokról az írókról, akik undorodva vetik el az irodalom ősforrásánál keletkezett legfontosabb elemét, a mesét, a történetet, a sztorit, inkább azt hangsúlyozzuk: manapság mindennapos gyakorlat, hogy az író nem köt el minden szálát, kérdéseket nyitva hagy, regényét, szindarabját nem fejezi be jidilli zárófejezettel vagy záróképpel. Déry immár klasszikus regénycíme — *A befejezetlen mondat* — kiterjeszhető az egész mai irodalomra. A befejezetlenség azt jelenti, hogy az olvasó, a néző társszerzője lesz az íróknak. Az író nem bír, aki megfellebbezhetetlen ítéletet hirdet ki. Az ítéletet az olvasónak s a nézőnek kell meghoznia — kinek-kinek a maga erkölcsi normái szerint.

S akkor a Mű jobban hasonlít az életre, a minket körülvevő világra. Mire felnővünk, kiderül, hogy a vasorrú bábanak nem is mindig vasból van az orra, s talán nem is bába. S a történeteknek nem úgy van végük, hogy elfutunk velük, s nincs tovább. Ha bizonyos irodalmi alkotásokban nem is, az életben az élet mindig továbblép, s az új eseményekben nekünk kell eligazodnunk. Még akkor is, ha...

(A glossza befejezését az olvasóra bízom.)

Fürdő

Ha megjön a meleg, kinyitnak a szabadtéri fürdők. És a mozikban, főként a szabadtéri mozikban vetíteni kezdik a monumentális, sokszereplős, sokhalottas, történelmi vagy bűnügyi, jobbra kommersz filmeket. Néha a kettőt — a fürdőt és a filmet — reklámmal is összekötik. Mert a hazai mozi-reklámok eszméletlenül leleményesek. Most például egy történelmi filmet reklámoz a FOMO nagy, keletes hirdetésben, így: „Hatalomszerzés véres csatái trónviszályok árán... Fejedelmi érdekházasság, *vérfürdő* a nagyhercegi esküvőn... Monumentális csatajelenetek, több ezer statisztával.”

Jó kis izgi dolog a családi trónviszály meg a fejedelmi érdekházasság, s mindenkit nagyon föl tud dobni a több ezres statisztéria. De a legvonzóbb kétségtelenül a *vérfürdő*. Mi ehhez képest Lady Macbeth, aki csak néhány véres csintalanságra bűjtatta föl a férjét? Aztán dörzsölte a kezét, mintha a vérfoltot akarván lemosni róla. „Még mindig érzem a vér szagát” — morgogta, persze, mert nem *vérfürdőt* vett, csak épp futó kézmóssal gondolta eltüntetni a vérfoltot.

Úgy látszik, ma már a Macbeth sem elég véres dráma. Ahhoz, hogy a mai néző betérüljön a moziba, egyenest *vérfürdővel* kell kecsegtetni. E reklámstílus szerint a Gellértben üdítő víz és hullám, a mozikban *vérfürdő* és hullák.

„Nix dajcs”

Öreg barátom mondja: — Belépek a balatoni luxus szálló liftjébe, s már ott van négy nő és egy férfi. Megnyomják a 10-es számú gombot. Nem is érdekli őket, hogy jó-e ez nekem. Megnyomom a 7-es gombot. — Ön nem a tizedik emeletre megy? — kérdezi a férfi németül. — A hetedikre megyek — mondom magyarul. — He? — hangzik.

— A hetedikre megyek — ismétlem csökönyösen magyarul. Nem érti. Nemcsak a szövegemet, azt sem, hogy mért nem válaszolok németül. Tudok ugyan németül, de itthon nem vagyok hajlandó idegenül az ő nyelven társalogni. Frankfurtban vagy Münchenben rám se hederítenék, ha magyarul akarnám megértetni magam. Nincs igazam?

— Nincs — feleltem. — Ha sorsunk úgy alakul, hogy létszámra nagy nemzet vagyunk, nyelvünket sok száz millióan beszélik. A kis nemzet fiainak (s mi a diaszpórával együtt se vagyunk többen tizenöt milliónál) nemcsak kötelességük, de érdekük is megtanulni legalább egy világnyelvet.

Azt hiszem, mi elképesztő rosszul állunk azzal a lehetőséggel, hogy nemcsak kézművelkedéssel — metakommunikációs módon — igyekezzünk megértetni magunkat a külföldiekkel. Prágában vagy Budapesten még csak-csak el lehet boldogulni a kapu alatt kötött üzletknél kéz- és ujjfelmutatásokkal, fejbólintással, illetve -ingattal, de a népgazdaság számára fontos milliós üzletekhez bizony nyelvtudás kell. Mivel az ENSZ-ben használatos hat világnyelv között — tetszik, nem tetszik — nincs ott a magyar. Olvasom, hogy a Tesco egyik vezetője szerint sok külföldi munkát azért nem kapunk meg, mert nincs elég — idegen nyelven tárgyalóképes — szakemberünk. Azt is olvasom, hogy a magyar mezőgazdaság minden harmadik hektáron exportra termel. Hogy lehet ezt kielégíteni, ha a szakemberek nem tudnak elolvasni egy szakkönyvet, megírni egy idegen nyelvű levelet, tárgyalni egy külföldi partnerrel? És azt is olvasom, hogy sok nemzet oktatási rendszere már az óvodás kortól figyelembe veszi a célt: fogékony korban megtanítani a gyermeket legalább egy világnyelvre. Nálunk nincs igazi becse a nyelvtudásnak — a nyelvpótlék önmagában nem az.

Nincs botfűlű gyerek! Mindenki megtanulhat anyanyelven kívül egy idegen nyelvet. Ha Hollandiában például egyetemre csak az a fiatal iratkozhat be, aki legalább egy világnyelvet jól beszél, el kellene gondolkozni azon az ötleten, amit egy szerkesztőséghez írt levélben olvastam: követeljük meg, hogy *csak az kap hasson egyetemi diplomát, aki saját anyanyelven kívül egy idegen nyelven is beszél.*

A karmesterversenyen el lehet boldogulni a Zifferek német kiejtésével meg a kifejező kézművelkedéssel és a karmesteri pálcával. De nincs mindenkinek karmesteri pálcája. A monarchia idején készült vasúti kocsi ablakának peremén három nyelven volt kiírva: *Kihajolni veszélyes, Nicht hinausbeugen, Opasno je van se nagnuti.* Ez utóbbi, mi, gyerekek, így jegyeztük meg: *Az ablakon az orrod ne dugd ki. Ezt a hagyományt ma is őrizzük, de most négy nyelvű felirat figyelmeztet a veszedelemre.*

Az ország ablakán manapság milliók dugják ki az orrukat, ide meg milliós számra jön külföldi, s ez ellenőrizhető értelmet ad a nyelvtudásnak. Nem is csak a kultúra, de a hazánk gazdasági felemelkedésének is egyik fontos eleme, hogy minél több fiatal értsen, beszéljen, olvasson, írjon, tárgyaljon idegen nyelven.

És akkor nem fogunk dacoskodni azért, mert egy balatoni luxus szállóban valutát költő külföldiek nem az anyanyelvünkön akarnak kommunikálni velünk. S nem esünk a bugarisságnak, a provincializmusnak még a Habsburg-korszakból itt maradt korszerűtlen szemléletébe, hogy tudatlanságunkra meg büszkék is vagyunk, s megvetően kijelentjük: „Nix dajcs.”